

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΚΥΠΡΟΥ

Παιδιά και έφηβοι με απειλητική για τη ζωή ασθένεια – Ο ρόλος του σχολείου

Υποστηρικτικές Πρακτικές το Σχολικό Πλαίσιο

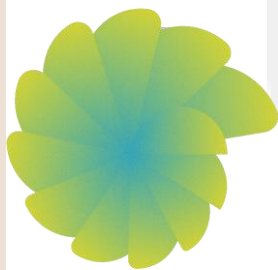
Δρ Πολυξένη Στυλιανού
22 Φεβρουαρίου 2025

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΚΥΠΡΟΥ

Παιδιά και έφηβοι με απειλητική για
τη ζωή ασθένεια – Ο ρόλος του
σχολείου

Δλδ πόση ψυχική ανθεκτικότητα πρέπει να έχει κάποιος για να καταφέρει απλά να
διαβάσει τον τίτλο;!!!!

Τετ 7:04 μ.μ.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΚΥΠΡΟΥ

Περιεχόμενο παρουσίασης

- I Η ανάγκη - κυπριακό συγκείμενο.
- II Ενέργειες κατά τη διάρκεια της ασθένειας.
- III Ενέργειες στην τελική φάση της ζωής του ασθενούς και μετά τον θάνατό του.
- IV Επιλογικά.
- V Συζήτηση.

Εγχειρίδιο Διαχείρισης Κρίσεων στο Σχολείο

Πρακτικός Οδηγός στη Διαχείριση Κρίσεων στο Σχολείο

Ομάδα Άσκησης Προέβασε
Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

Βασικές Αρχές

- ▶ Το σχολικό σύστημα, πρέπει να είναι προετοιμασμένο να ανταποκριθεί άμεσα, οποτεδήποτε ένας/πολλοί μαθητής/τες εισέλθει/ουν σε κατάσταση κρίσης.
- ▶ Οτιδήποτε αντίθετο αυξάνει την πιθανότητα αρνητικής έκβασης και αυτό είναι η

Τι σημαίνει κατάσταση κρίσης

- ▶ Πιθανότητα μιας ριζικά θετικής ή αρνητικής έκβασης.
- ▶ Οι κρίσεις είναι γεγονότα που επαναπροσδιορίζουν, τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνομαστε τον κόσμο και τη θέση μας σε αυτόν.
- ▶ Τα άτομα που αντιμετωπίζονται επιτυχώς σε μια κρίση, έχουν καταφέρει να αναπτύξουν στρατηγικές αντιμετώπισης αγγαγώνων καταστάσεων και έχουν ελεγχθεί σε ψυχή επίπεδο.

Η παρέμβαση στην κρίση

Στόχοι

- α. να προστατευθεί/ούν το/τα θύμα/τα από οποιονδήποτε, επιπλέον, στρεσογόνο παράγοντα.
- β. να βοηθηθούν το/τα θύμα/τα να οργανώσουν/ουν και να κινητοποιηθούν/ουν τα εσωτερικούς του (οικογενειακά και κοινότητα).
- γ. να επιτευχθεί η επιστροφή του θύματος σε ένα προ της κρίσης, επίπεδο λειτουργίας.

Τυπικές μοντίλο παρεμβάσεων/πρόληψης

1. **Προγενής παρέμβαση/πρόληψη:** Αποσκοπεί να προλάβει την είσοδο α κρίσης. (Βλέπετε Σχέδιο Δράσης του Σχολείου για τη Βία και Παραβατική ΥΠΠ).
2. **Δευτερογενής παρέμβαση/πρόληψη:** Παρέχεται αμέσως μετά την είσοδο στη κρίση, όταν ο κίνδυνος για αρνητικές εκβάσεις είναι μεγαλύτερος.
3. **Τριτογενής παρέμβαση/πρόληψη:** Αφορά, την μακροπρόθεσμη φροντίδα απαιτείται από πιο προχωρημένου επιπέδου κρίσης.

Σχέδιο Δράσης Διαχείρισης Κρίσεων

Τροποίκα τα οποία θα πρέπει να ακολουθούνται το Σχέδιο Δράσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Ψ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

**Διαχειρίζομαι το Πένθος
Επιστρέφω στη Ζωή**

• Προαιρετικό Σεμινάριο ΠΡΟ24.ΓΚ.ΟΡΖ.005 «Προσεγγίζοντας θέματα απώλειας και πένθους στο σχολικό πλαίσιο».

• Κυπριακό Συγκείμενο - Διαχείριση Κρίσης.

Εγχειρίδια διαχείρισης κρίσεων:

1. «Πρακτικός οδηγός στη διαχείριση κρίσεων στο σχολείο», ΟΑΠ.
2. «Εγχειρίδιο Κρίσεων στα Σχολεία», ΥΕΨ (2012).
3. «Διαχειρίζομαι το πένθος – Επιστρέφω στη ζωή» , ΥΕΨ (2006).

Απουσία για λόγους υγείας

Περί Αγωγής και Εκπαίδευσης Παιδιών με Ειδικές Ανάγκες Νόμους του 1999 έως 2020 (II.3.2):

«Στα παιδιά με ειδικές ανάγκες της δημοτικής και της

μέσης εκπαίδευσης που για λόγους υγείας

δεν μπορούν για μακρύ χρονικό διάστημα

να παρακολουθούν το κανονικό

πρόγραμμα μαθημάτων στο σχολείο

δυνατό να εξασφαλίζεται εκπαίδευση με άλλο τρόπο.

Η παρακολούθηση μαθημάτων εκτός του σχολείου

θεωρείται μέρος του κανονικού

προγράμματος μαθημάτων στις κανονικές τάξεις

που είναι εγγεγραμμένα τα παιδιά».

Εναλλακτικός Τρόπος Εκπαίδευσης

(Οι περί Λειτουργίας των Δημόσιων Σχολείων Δημοτικής Εκπαίδευσης Κανονισμοί του 2024)

[...]

(α) για παιδί υποχρεωτικής προδημοτικής εκπαίδευσης, δημοτικού σχολείου ή σχολείου ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης που **για λόγους υγείας δεν μπορεί, για μακρύ χρονικό διάστημα, να παρακολουθεί το κανονικό πρόγραμμα μαθημάτων στο σχολείο**, η δε παρακολούθηση μαθημάτων εκτός του σχολείου θεωρείται μέρος του κανονικού προγράμματος μαθημάτων στην τάξη που είναι εγγεγραμμένος ο μαθητής:

[...]

(3) Το περιεχόμενο και η εφαρμογή του εναλλακτικού προγράμματος εκπαίδευσης εντός ή εκτός του σχολείου, παρακολουθείται από τον διευθυντή του σχολείου και διεξάγεται σε συνεργασία με τον δάσκαλο υπεύθυνο τμήματος.

Δημοτική Εκπαίδευση

Νοσοκομειακά Σχολεία:

- Μακάρειου Νοσοκομείου.
- Νοσοκομείου Λεμεσού.
- Νοσοκομείου Λάρνακας.

Μέση Εκπαίδευση

Εγκύκλιες οδηγίες για τα Προγράμματα Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης (ΕΑΕ) (12 Σεπτεμβρίου 2023, στο Παράρτημα Στ):

Για τις περιπτώσεις παιδιών που νοσηλεύονται ακολουθείται η πιο κάτω διαδικασία:

α) Υποβολή των αιτημάτων για κατ' οίκον εκπαίδευση από την Ενδονοσοκομειακή Μονάδα Νοσηλείας ή τη Διεύθυνση του σχολείου ή τους γονείς/κηδεμόνες, με επισύναψη ιατρικής βεβαίωσης προς τις ΕΕΕΑΕ.

β) Άμεση προώθηση του αιτήματος από το Γραφείο Ειδικής Αγωγής Μ.Ε. [...]

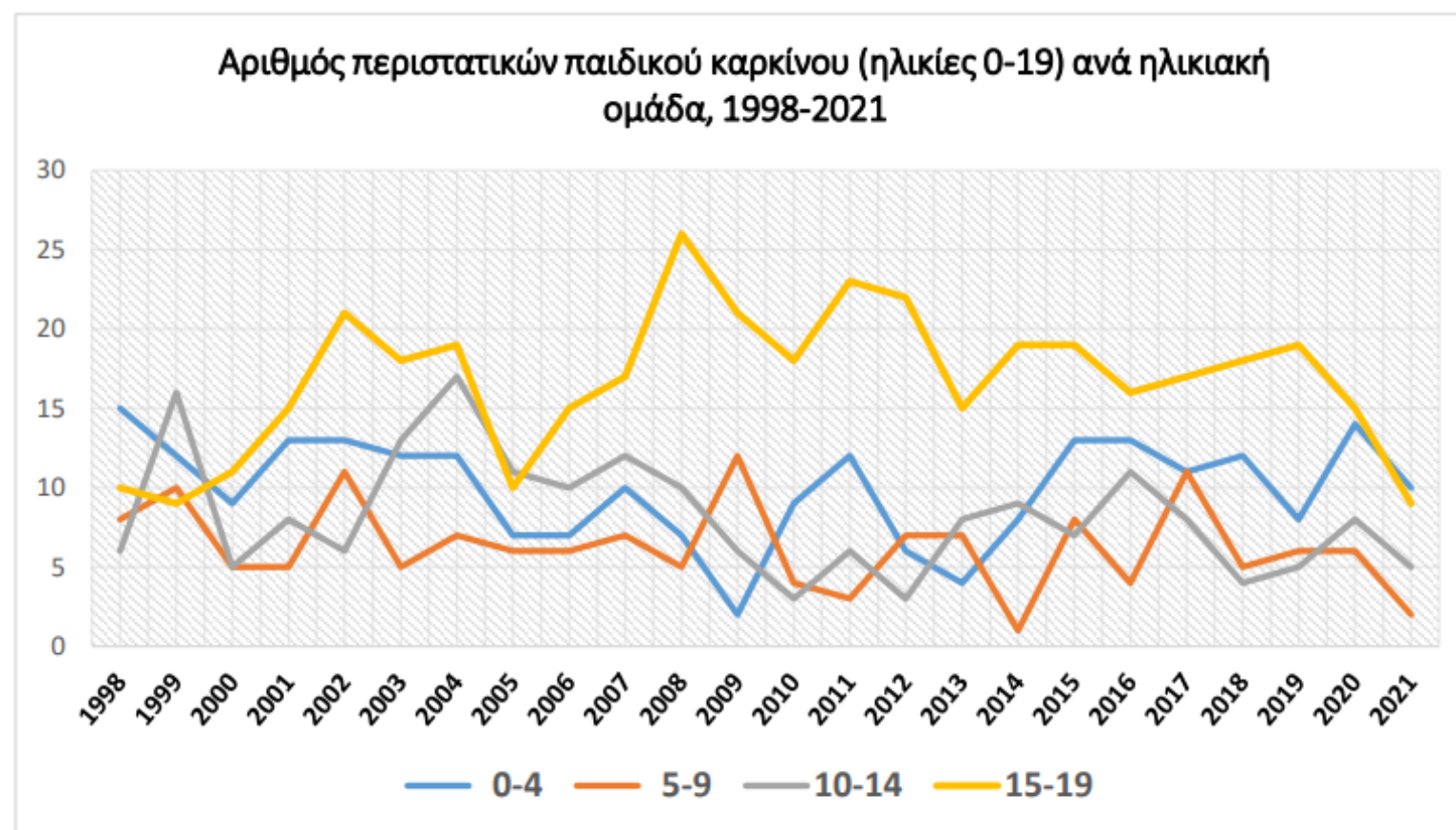
γ) Ενημέρωση της Διεύθυνσης του σχολείου από τον/τη Συνδετικό/ή Λειτουργό για **επιλογή εκπαιδευτικών και αγορά υπηρεσιών.**

δ) Ειδοποίηση των εκπαιδευτικών από τον/τη Συνδετικό/ή Λειτουργό για άμεση έναρξη των μαθημάτων.

“...οι συνέπειες του τι κάνουμε και του τι δεν κάνουμε” (Hilsen, 2006).

Αριθμός περιστατικών παιδικού καρκίνου (ηλικίες 0-19) ανά ηλικιακή ομάδα, 1998-2021																									
Ηλικιακή Ομάδα	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Σύνολο
0-4	15	12	9	13	13	12	12	7	7	10	7	2	9	12	6	4	8	13	13	11	12	8	14	10	239
5-9	8	10	5	5	11	5	7	6	6	7	5	12	4	3	7	7	1	8	4	11	5	6	6	2	151
10-14	6	16	5	8	6	13	17	11	10	12	10	6	3	6	3	8	9	7	11	8	4	5	8	5	197
15-19	10	9	11	15	21	18	19	10	15	17	26	21	18	23	22	15	19	19	16	17	18	19	15	9	402
Σύνολο	39	47	30	41	51	48	55	34	38	46	48	41	34	44	38	34	37	47	44	47	39	38	43	26	989

Αρχείο Καρκίνου Κύπρου Παιδικός Καρκίνος (ηλικίες 0-19 ετών) 1998-2021

Οι τέσσερις «επικίνδυνες ζώνες»
(Ramholt, 2006, σ. 56):

1. Σχολική απόδοση.
2. Κοινωνική απομόνωση.
3. Πειράγματα.
4. Ελλειψη γνώσης και κατανόησης από μέρους των εκπαιδευτικών.
(Αλεξιάδου, 2022).

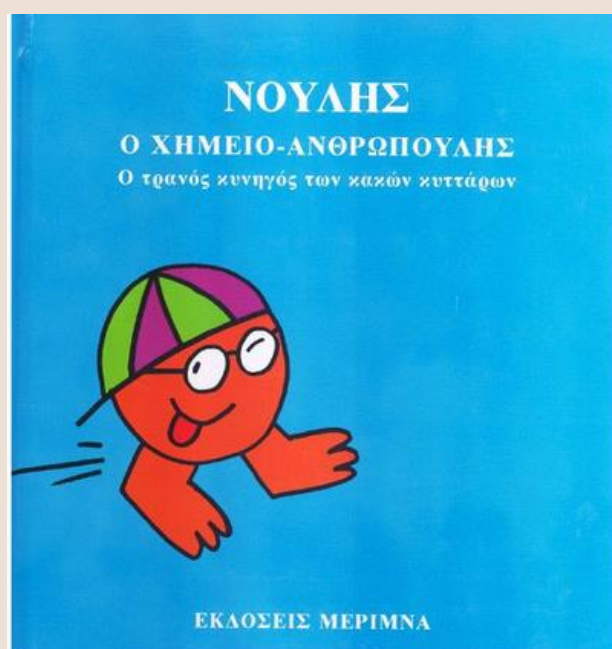

Οι όποιες δράσεις θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη:

- A. Το ίδιο το παιδί που ασθενεί.
- B. Τα υπόλοιπα μέλη του σχολείου – προσωπικό και παιδιά (ευάλωτες ομάδες).
(Plage, Kuskoff, Hoang, & Povey, 2022).

- Η σπουδαιότητα της πρώτης ενημέρωσης.
- Η ενθάρρυνση επικοινωνίας με το παιδί που ασθενεί.
- Η επιστροφή του στο σχολείο.
- Η ακαδημαϊκή επίδοση του παιδιού/εφήβου που νοσεί.
- Η στήριξη των εκπαιδευτικών μέσω συναφούς επιμόρφωσης.

Ενημέρωση

- Σχολείου - επικοινωνία της Διεύθυνσης.
- Παιδιών, κυρίως της τάξης του νοσούντος:
  - διερεύνηση τι έχουν καταλάβει τα μικρότερα παιδιά
  - καθησυχασμός
  - χρόνος συζήτησης
  - ενθάρρυνση επικοινωνίας.
- Παιδιού που νοσεί και της οικογένειάς του για το τι έχει ειπωθεί.
- Προσωπικού του σχολείου.
- Υπόλοιπων γονιών - μέσω του Συνδέσμου Γονέων.
- Ορισμός προσώπου επικοινωνίας.

(Dyregrov, 2008; Ramholt, 2006).

Επικοινωνία με το παιδί που ασθενεί

Οι επισκέψεις στο σπίτι ή το νοσοκομείο αποτελούν ζωογονητικό παράγοντα για τα παιδιά που νοσούν και ιδιαιτέρως για τους έφηβους, οι οποίοι διανύουν μια περίοδο της ζωής τους που οι παρέες είναι πολύ σημαντικές (Αναγνωστοπούλου & Κατζηνικολάου, 2015).

- Κατ' ιδίαν επίσκεψη.
  - Επιστολή.
  - Ζωγραφιά.
  - Διαδικτυακή σύνδεση.
  - Ανάθεση ομαδικών εργασιών.
- (Herrán Gascón, et al., 2021)

Επιστροφή του ασθενούς παιδιού/εφήβου στο σχολείο

- Συζήτηση δυσκολιών που μπορεί να προκύψουν.
- Μεταχείριση.
- Πειράγματα.
- Ανάγκες των παιδιών.
- Απαξιωμένες απώλειες.

Οι βασικότερες ανάγκες των παιδιών είναι:

- Να **κατανοούν** τι τους συμβαίνει και να **νοηματοδοτούν** τις εμπειρίες τους.
  - Να **εκφράζουν** ελεύθερα αυτό που νιώθουν και να ξέρουν ότι οι άλλοι τους **ακούνε** και τους **καταλαβαίνουν**.
    - Να νιώθουν ότι έχουν κάποιον έλεγχο σε όσα αντιμετωπίζουν.
- Να έχουν μια **φυσιολογική εξέλιξη** ανάλογη με το εξελικτικό τους στάδιο.
  - Να **συμμετέχουν** στη ζωή του σχολείου.
    - Να **μην υστερούν** πολύ, συγκριτικά με του συνομηλίκους και να νιώθουν ότι είναι **αγαπητά** και **αποδεκτά** από τους συμμαθητές τους.
- Να περνάνε καλά, παρά τις προκλήσεις που επιβάλλει η ασθένεια και η θεραπεία της.
  - Να θέτουν στόχους, να ονειρεύονται και να ελπίζουν.

(Παπαδάτου & Καμπέρη, 2013, σ. 48)

Ακαδημαϊκή Επίδοση

- Εκπαιδευτικά κενά - αποδυνάμωση κινήτρων για προσπάθεια (Χατήρα, 2000).

Τρεις είναι οι βασικοί άξονες στους οποίους ο/η εκπαιδευτικός και το σχολείο πρέπει να εστιάσει:

α. να εξασφαλίσει ότι το άρρωστο παιδί δεν έχει μεγάλα εκπαιδευτικά κενά,

β. εάν υπάρχουν κενά να φροντίσει για την κάλυψή τους και

γ. να θέτει στόχους ρεαλιστικούς αποφεύγοντας τους “χαριστικούς” βαθμούς

(Παπαδάτου & Καμπέρη, 2013, σ.48).

Συνεργασία γιατρών/νοσοκομείου & οικογένειας/σχολείου κοινότητας -> ποιότητα ζωής
(Brown & Sourkes, 2010; Ramholt, 2006).

Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών

Ενημέρωση για την ασθένεια.

Εμπειρίες εκπαιδευτικών.

«Κάθε παιδί και έφηβος με σοβαρή αρρώστια πρέπει να αντιμετωπίζεται μέχρι την τελευταία στιγμή της ζωής του ως άτομο που ΖΕΙ, που έχει ανάγκες, επιθυμίες, ελπίδες, που διαρκώς εξελίσσεται και που αναζητά να δώσει νόημα τόσο στις εμπειρίες του όσο και στην ίδια τη ζωή» (Παπαδάτου & Καμπέρη, 2013, σ. 49).

Τελική Φάση

Πρόκληση η επίσκεψη σε κάποιον που πεθαίνει*.

Επιθυμία των ίδιων των παιδιών που πεθαίνουν.

Αδέλφια - ευελιξία.

*«Αποτελεί θεμέλιο για την καλλιέργεια της ενσυναίσθησης και της υπευθυνότητας, που θα ακολουθήσουν στην ενήλικη ζωή τους» (Ramholt, 2006, σ. 73).

Μετά τον θάνατο

- Επικοινωνία με την οικογένεια και έκφραση συμπόνιας και συμπαράστασης.
- Λιτή και απέριττη ανακοίνωση του θανάτου στην τάξη.
- Ενθάρρυνση για έκφραση συναισθημάτων, σκέψεων, ανησυχιών.
- Αναγνώριση και στήριξη των ευάλωτων παιδιών και εκπαιδευτικών.
- “Ψυχοεκπαίδευση” σε σχέση με το πένθος, την εμπειρία του οποίου βιώνει στο σύνολό του το σχολείο.
- Προσανατολισμός στην ανθεκτικότητα.
- Αναγνώριση της ευαλωτότητας και των ίδιων των εκπαιδευτικών.
- Εκπροσώπηση του σχολείου στην κηδεία.
- Άλλες ευκαιρίες έκφρασης του πένθους και της μνήμης: αθλητική ημερίδα, ποιητική ή μουσική εκδήλωση, δημιουργία graffiti ή πανό, δεντροφύτευση...
- Διαρκής αξιολόγηση των δράσεων και της εμπειρίας.

Επιλογικά

Πώς μπορούμε να
στηρίξουμε
αποτελεσματικά τα
παιδιά και τους
εφήβους που βιώνουν
μια σοβαρή ασθένεια;

1. Καθορισμός **ευθυνών**: Ποιος κάνει τι;
2. Καθιέρωση σαφών **κατευθυντήριων γραμμών**.
3. Αναγνώριση **ορίων** και διαθέσιμων **πόρων**.

(Dyregrov & Lytje, 2024)

«Κανείς δεν χτίζει γέφυρα πάνω από ένα ποτάμι που δεν βλέπει.» A. Schnake

Σας ευχαριστώ πολύ για την υπομονή σας!

Αναφορές

- Αλεξιάδου, Ο. (2022). Το δικαίωμα στη συνέχεια της εκπαίδευσης των χρονίως πασχόντων παιδιών. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Διατριβή Προγράμματος Σπουδών Βιοηθικής – Τμήμα Ιατρικής. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.
- Αναγνωστοπούλου, Τ., & Χατζηνικολάου, Σ. (2015). Το πένθος στα παιδιά: Ένας οδηγός για γονείς και εκπαιδευτικούς. Ινστιτούτο Ψυχολογίας και Υγείας Θεσσαλονίκης.
- Brown, M., & Sourkes, B. (2010). Psychotherapeutic approaches for children with life-threatening illness. In C. Corr & D. Black (Eds.), *Children's encounters with death, bereavement and coping* (pp. 435 – 454). Springer.
- Dyregrov, A. (2008). *Grief in Children: A handbook for adults* (2nd ed.). Jessica Kingsley.
- Dyregrov, A., & Lytje, M. (2024). *A handbook of children's grief: For adults supporting children*. Jessica Kingsley Publishers.
- Herrán Gascón, A., Rodríguez Herrero, P., González Collado, P., & Pedregal Valle, M. (2021). *La Práctica de la Pedagogía de la Muerte - GUÍA EDUCATIVA*, Universidad Autónoma de Madrid & Fundación SM.
- Hilsen, A. I. (2006). And they shall be known by their deeds - Ethics and politics in action research. *Action Research*, 4(1), 23-36.
- McManus, E., & Paul, S. (2019). Addressing the bereavement needs of children in school: An evaluation of bereavement training for school communities. *Improving Schools*, 22(1), 72-85. <https://doi.org/10.1177/1365480219825540>
- Παπαδάτου, Δ., & Καμπέρη, Ε. (2013). Απώλειες Ζωής – Γέφυρες Στήριξης: Κατευθύνσεις για τη στήριξη μαθητών που θρηνούν. Μέριμνα.
- Plage, S., Kuskoff, E., Hoang, N-P, & Povey, J. (2022). Educational participation of primary school children with cancer from a Life Course perspective: A critical review of the literature. *International Journal of Educational Research* 114, <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2022.101990>
- Ramholt, B. (2006). Πώς το σχολείο μπορεί να γίνει χώρος επιτυχίας για τα παιδιά που πάσχουν από καρκίνο και τα αδέλφια τους. Στο Μ. Νίλσεν & Δ. Παπαδάτου (Επιμ.), *Όταν η αρρώστια και ο θάνατος αγγίζουν τη σχολική ζωή* (σ. 51 - 73). Μέριμνα.
- Scaut, L. (2025). *Crisis school support after an acute loss*. (Chapter in Press).
- Χατήρα, Π. (2000). Κλινική ψυχολογική παρέμβαση στο παιδί και τον έφηβο με βαρύ και χρόνιο νόσημα. *Ιατρικές Εκδόσεις Ζήτα*.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΚΥΠΡΟΥ

Συζήτηση

www.postdeatheducation.com

Δρ Πολυξένη Στυλιανου

xeniastylianou13@gmail.com